

Tegendraads nadenken over Techniek

Tegendraads nadenken over Techniek

Egbert Schuurman

Het boek draag ik op:

Aan mijn vrouw, met zeer veel dank voor de vele zinvolle correcties die ze op mijn geschrijf had.

Aan de Civitas Studiosorum Reformatorum te Delft.

ISBN 978-90-5972-931-5

Uitgeverij Eburon

Postbus 2867

2601 CW Delft

tel.: 015-2131484

info@eburon.nl / www.eburon.nl

Grafisch ontwerp: Textcetera, Den Haag

Ontwerp omslag: Toon Janse

© 2014. E. Schuurman. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoud

VOORWOORD	11
1 TECHNIEK, TECHNOLOGIE EN HET TECHNISCHE WERELDBEELD	13
Introductie	13
Geestelijk-historische achtergrond	15
Het scharnierpunt: de ideologie van de technologie	17
Technische perfectie en dwangmatigheid	22
Andere richting voor en orde van de techniek	23
Heroriëntatie	25
De zin van de cultuur: het Koninkrijk van God	29
Literatuur	34
2 GELOOF, WETENSCHAP EN TECHNIEK – VERSCHUIVENDE FRONTEN	35
Introductie	35
Geloof en wetenschap	37
Welk model?	39
‘Bekroningsleer’	40
Scheiding geloof en wetenschap	42
‘Fundamentenleer’	43
Geloof reguleert denken	44
Verschuivend front: relativering van wetenschappelijke waarheid	49
Verschuivend front: van redegeloof naar beheersingsgeloof	51
Verschuivend front: van beheersingsgeloof naar het technische denken	52
Visie op de techniek	54
Samenvatting	55
Literatuur	61

3 BEVRIJDING VAN HET TECHNISCHE WERELDBEELD 63

Uitdaging tot een andere ethiek

Introductie	63
Rode lijn van het verhaal	65
Ethiek van de techniek is nodig	67
Nieuwe situatie: "Technische Cultuur"	67
Voordelen	69
Schaduwzijden: problemen en dreigingen	69
Kwetsbare technologie	70
Macht over de technische macht	71
Wat is ethiek?	71
Geestelijk-historische achtergrond(en)	72
Het technische wereldbeeld	77
Gangbaar ethisch recept (motieven, waarden en normen)	79
Intermezzo: 'empirical turn' en postmodernisme	82
Het kosmologisch en ethisch deficit	86
Verlichting van de 'Verlichting'	87
Opheffen kosmologisch en ethisch deficit	90
Een vernieuwd cultuurbeeld	91
Verantwoordelijkheidsethiek	94
Vernieuwing van motieven	96
Wetenschap: groeien in wijsheid	97
Techniek in dienst van het individuele en maatschappelijke leven: techniek als prothese	98
Andere waarden (ecologisch, technisch en sociaal)	100
Integraal kader van normen: gelijktijdige en alzijdige toepassing	101
Consequenties van heroriëntatie in de cultuur	102
Ethisch toetsingskader als 'gids voor verdoelden'	104
Prioriteiten	105
Ecologisch, cultureel of sociaal aangepaste techniek	105
Ecologisch-biologische en cultureel aangepaste landbouw	107
Genetische modificatie	108

Alternatieve energie, duurzame energie en dematerialisatie	109
Dilemma's	110
Politieke consequenties	110
Verantwoordingsplicht	112
Strijd en Hoop	112
Literatuur	113
4 DE UITDAGING VAN DE ISLAMITISCHE TECHNOLOGIEKRITIEK	117
Introductie	117
Techniek in de Islam	119
Invloed Verlichting in het Westen	121
Reacties in de Islam	122
Vijanden van het Westen	123
Islamitisch terrorisme en de dialectiek in de westerse cultuur	124
Wat is dialectiek van de cultuur?	124
Ontwikkeling van de cultuurdialectiek	125
Primaat van het wetenschappelijk-technische beheersingsideaal	127
Ernst huidige dialectiek	127
Kritiek islamitische ideologen	129
Aanknopingspunten in de Islam	130
Christelijk-wijsgerige technologiekritiek	131
Kuhn's paradigmatheorie	133
Transformatie van de "technologische cultuur"	134
Het conflict tussen industriële en biologische landbouw	135
Cultuuromslag	136
Inhoud nieuw cultuurparadigma	138
Samenvattende conclusie	139
Literatuur	140

5 TRANSFORMATIE VAN DE MATERIALISTISCHE CULTUUR	145
Invloed van de techniek op de economische crisis	
Introductie	145
I. Techniek als cultuurmacht	146
Wat is techniek?	146
Autonome Techniek?	148
Is Techniek ethisch neutraal?	149
Visies op Techniek	150
Techniek beheerst sterk de cultuurontwikkeling	151
Techniek beheerst ook de economie	153
Blinde vlek voor Techniek	156
Technische rampen: karakteristiek voor de Westerse cultuur	158
Cultuurparadigma	161
Technisch cultuurmodel	162
Reducties in het technische cultuurmodel	164
II. Transformatie van het technische cultuurmodel	166
Het Bijbelse cultuurmodel: Tuin als gewenst cultuurparadigma	166
Transformatie van de materialistische cultuur	168
Cultuurkritiek van Techniek versterkt kritiek op neo-liberale economie	171
Politiek en Techniek	173
De 'nieuwe' ingenieur	175
Literatuur	177
Aanbevolen literatuur	178
6 MENS EN TECHNIEK	181
Een uitdagende geschiedenis	
Introductie	181
Geschiedenis van het technische gereedschap	181

Explosieve technische ontwikkeling	183
Nadenken over de relatie mens en techniek	187
Grepen uit de geschiedenis van de filosofie van de techniek	189
Ernst Kapp	189
Oswald Spengler	190
Norbert Wiener	191
Karl Steinbuch	194
Huidige techniekfilosofen	195
Peter Sloterdijk	196
Transhumanisten	198
Nederlandse denkers	199
Jos de Mul	199
Peter-Paul Verbeek	202
Kritische evaluatie	205
Kunnen computers denken?	206
Wat computers en robots niet kunnen	208
Christelijk-wijsgerige visie	210
Politieke actualiteit	214
Literatuur	216
PERSONENREGISTER	219
ZAKENREGISTER	223
OVER DE AUTEUR	233

Voorwoord

In de loop van de tijd heb ik al heel wat geschreven over de (cultuur-) filosofie van de techniek. Sinds 2000 heb ik bovendien een aantal lezingen gehouden die uitlopen op een recent gegeven lezing voor docenten en studenten aan de Technische Universiteit van Delft (voorjaar 2013). De spits van die lezing betreft de crisés van onze cultuur en de rol van de techniek daarin. Meestal wordt deze rol vergeten en beperkt men zich tot de invloed van de economie. In elk geval is er een enorme lacune in de gangbare cultuurfilosofie als het gaat om de plaats en betekenis van de techniek in de huidige door die techniek gekleurde cultuur.

Van verschillende kanten werd mij gevraagd de lezing uit te werken en in boekvorm uit te geven. Nadere overwegingen brachten mij er toe een aantal lezingen te bundelen. Het één na laatste hoofdstuk daarvan zou dan de *uitgewerkte* lezing van 2013 moeten zijn. Daaraan zouden vier hoofdstukken vooraf moeten gaan. Deze hoofdstukken bevatten omwerkingen van eerder uitgesproken lezingen. Ze kunnen gezien worden als voorwerk om tot de laatste hoofdstukken te komen. Het derde en vierde hoofdstuk betreffen – op kleine wijzigingen na – mijn afscheidscolleges die ik in Delft (2002) en in Wageningen (2007) gaf. Het laatste hoofdstuk is geschreven naar aanleiding van het thema *Mens en Techniek* in de maand van de filosofie – April 2014.

De titel: **Tegendraads nadenken over Techniek** drukt uit dat een kritische beoordeling – tegen de gangbare trend in – van de technische ontwikkeling nodig is, omdat nieuwe technieken veelal gepaard gaan met te hoge verwachtingen. Daarbij speelt de geestelijk-historische achtergrond van die ontwikkeling een grote rol. Het is niet overdreven te zeggen dat de overheersende gezindheid veel weg heeft van een *technische heilsverwachting*. Die overschatting wordt dan vervolgens

in problemen, dreigingen en soms zelfs rampen gelogenstraft. Nadat men aandacht heeft gekregen voor de *geest* van de technische ontwikkeling is een verdieping en een verbreding van de visie op de huidige cultuur mogelijk en komt er ruimte voor een wenkend perspectief waarin een vernieuwde techniek vorm krijgt en de cultuur opbloeit.

Ook het benadrukken van het onderscheid tussen techniek en technologie is tegendraads. Velen kennen dat onderscheid niet, terwijl het zo voor de hand ligt. Techniek behoort tot onze zichtbare, waarneembare werkelijkheid. De technologie is de wetenschap – dus kennis – van die techniek. Vele filosofieën van de techniek richten hun denken op het abstracte niveau van deze wetenschap. Vereenzelviging van technologie en techniek leidt in de praktijk tot verwetenschappelijking van de techniek en daarmee tot misvormingen en ontwrichtingen en in de filosofie geeft men zich gemakkelijk over aan speculaties. Dat men voorbij gaat aan de *volheid* en *samenhang* van de werkelijkheid, is de oorzaak van verkeerde verwachtingen en daarmee van de vele dagelijkse problemen met de techniek.

Het tegendraadse van mijn betogen komt ook uit in een benadering van het denken over de techniek vanuit een andere kosmologie, een andere antropologie en een andere ethiek dan de meeste filosofen van de techniek voorstaan. Tegenover een abstract materiële werkelijkheid, kom ik op voor een transcendente, goddelijke oorsprong van alles en voor een werkelijkheid met vele dimensies.

Met andere filosofen van de techniek heb ik veel gemeenschappelijk – we leven in dezelfde wereld, met dezelfde problemen –, maar de levensvisie verschilt. Het gaat mij niet om afwijzing van de techniek tegenover veel onkritische verering, maar om het schatten van de juiste *waarde* van de techniek, om een *verantwoord* perspectief voor de technische ontwikkeling.

Egbert Schuurman, Breukelen 2014